

pa so obravnavane vse plošče do 5. stoletja pr. n. št.

V poglavju o kronologiji so sumarno, toda kritično, predstavljene kronološke sheme različnih avtorjev za Rim, Veje, Bizencij, Tarkvinjo, Etrurijo, Picenum in Abruco. Na *tabeli 3* je tako predstavljena tudi sinhronizacijska kronološka shema.

Sledi poglavje o zgodovini raziskovanj, ki se je začela že v 19. stoletju. V tem poglavju tudi izvemo, da se večina avtorjev ukvarja predvsem z namembnostjo "poloklepov" oz. oklepni plošč. V tem pogledu veliko težav povzroča predvsem okrogla plošča, saj se jo pogostokrat interpretira kot pokrov, del konjske opreme ali ščitno grbo.

Pisani viri o oklepni ploščah so skromni, tako velja za najstarejšo šele Livijeva omemba v Zgodovini Rima iz konca 1. st. pr. n. št.

Starejše so statuete lokostrelcev z naprsnimi ploščami iz Sardinije, upodobitve na daunijskih stelah, na menhirju iz Castelletta Ticina itd. Zelo znana je npr. statueta vojščaka iz Capestrana. Vojščak, poleg orožja in nakita, nosi na oprsju tudi okroglo oklepno ploščo tipa Alfedena. Tip je dobil ime po nekropoli iz Abrucov, kjer se v grobovih poleg oklepne plošče pojavlja tudi podobna oborožitev, kot jo ima pravkar omenjeni vojščak.

Sledi najpomembnejše poglavje z osnovnimi podatki o najdbah, ki skupaj s slikovnim gradivom predstavljata osnovo zvezku. Pred zaključnim poglavjem pa avtor s številnimi argumenti še dodatno utemeljuje ugotovitev, da so bile kvadratne in okrogle bronaste plošče resnično del vojaške opreme.

Skratka gre za delo, ki nam odstira pogled na del opreme italškega vojščaka. Naj ob zaključku zato poudarim, da je dragocenost zvezka v tem, da so ti predmeti zbrani na enem mestu ter slikovno dobro predstavljeni. To pa je tudi osnovni namen serije PBF.

Anton VELUŠČEK

August Oxé, Howard Comfort, Philip Kenrick: *Corpus vasorum Arretinorum. A Catalogue of the Signatures, Shapes and Chronology of Italian Sigillata. Second edition.* Antiquitas, Reihe 3, Band 41. Habelt, Bonn 2000. ISBN 3-7749-3029-5. 554 strani, veliko slik, zgoščenka.

Prva izdaja *Corpus vasorum Arretinorum*, ki jo je pripravil Howard Comfort na podlagi rokopisa Augusta Oxéja, je izšla leta 1968. Knjiga, v kateri so zbrani žigi lončarjev, je takoj postala najpomembnejši priročnik za študij italške sigilate. Po objavi je Comfort nadaljeval z zbiranjem podatkov za suplement in na koncu ves arhiv predal Philipu Kenricku. Kenrick je opravil popolno revizijo prve izdaje, pri čemer je uporabil poleg Comfortovega arhiva tudi originalne Oxéjeve zapiske. Dopolnil je zbirko s podatki iz najpomembnejše literature do leta 1996.

V novi izdaji so obravnavani žigi na italškem tipu sigilate, ki je definiran po enakih kriterijih, kot so veljali za *Conspectus formarum terrae sigillatae italico modo confectae* (Bonn 1990). Se pravi, da je vključena sigilata iz proizvodnih središč italškega polotoka, Padske nižine (vključno s proizvodnjo čaš Aco in skodelic Sarius) ter sigilata iz Lyona. V delu je zbrana ogromna, reprezentativna količina gradiva, seveda pa ni bilo mogoče zajeti popolnoma vse. Za razliko od prve objave je Kenrick poizkusil datirati lončarje, kar je bilo včasih zelo težko. Glavna opora za datacijo so bile oblike žigov in posod, ki so določene po *Conspectusu*.

Ne samo v fazi priprave publikacije, temveč tudi v izdaji sami je Kenrick v celoti izkoristil možnosti, ki jih nudijo računalniki. Nova objava ni zgolj suplement, temveč popolnoma revidiran, dopolnjen in na novo urejen katalog. Pred seboj imamo kombinacijo dveh medijev: knjige in relacijske baze na zgoščenki. Zaradi računalniške baze so nastale bistvene

razlike med starim in novim katalogom tako v strukturi kot tudi v vsebini, ki je sedaj bistveno bolj bogata.

V uvodnih poglavjih knjige so objavljene kratke študije o namenu žigov, o osebu delavnic, pregled proizvodnih središč in razvoj proizvodnje. Proizvodnja sigilate se deli v štiri velike kronološke faze: 40 do 20/15 pr. Kr., 20 pr. Kr. do 15 po Kr., 15 do 50 po Kr. in po 50 po Kr.

Glavnina knjige je katalog žigov, ki so urejeni po abecednem redu gentilicijev. Objavljene so *risbe* tipov žigov posameznih lončarjev, lokacija delovanja lončarja ter približen čas delovanja. Na koncu je *tipologija okvirjev* žigov. Knjiga se zaključuje s konkordanco med prvo in drugo izdajo ter z indeksom.

V drugem delu uvoda knjige najdemo vodnik po zgoščenki. Relacijska baza na zgoščenki je bistveni del publikacije, ki pa jo risbe v knjigi dopolnjujejo. Sestavljena je iz devetih povezanih tabel. Tabela *Lončarji*, ki bo verjetno najbolj uporabljana, vsebuje zbrane podatke o posameznih lončarjih z vsemi viri: pregledom oblik posod, tipov žigov, najdišč, datacij, krajev delovanja. Dodani so tudi zbirni podatki s seznamom vseh žigov, razširjenostjo, tako po provincah kot tudi s koordinatami posameznih najdišč. Druge tabele so *Tipi žigov*, *Motivi* (dodatni motivi na okvirju), *Posode* (omogoča identifikacijo vsake posode v katalogu), *Najdišča* (določena s koordinatami; tabela vsebuje številne podrobnosti, kot so sezname upoštevanih posod in kontekstov ter bibliografija), *Datacije* (datirani sklopi), *Bibliografija*, *Reference* (povezuje posamezne posode z bibliografijo) in nazadje *Tabela s kombiniranimi podatki* za posamezen žig. Baza ima najrazličnejše možnosti iskanja: po črkah žiga, okvirjih, motivih itd. Nudi možnosti prikaza razširjenosti posameznih lončarjev ali skupin, seznamov lončarjev, ki so izdelovali posamezne oblike, seznamov lončarjev, ki so uporabljali posamezne tipe okvirjev, statističnih podatkov o preskrbi posameznih provinc ter kartiranja izdelkov iz posameznih proizvodnih središč.

Nova izdaja *Corpus vasorum Arretinorum* je gotovo eno najboljše in najpomembnejših del na področju rimske arheologije v zadnjih desetletjih. Obravnava zelo pomembno vrsto arheološkega gradiva, ki je v ogromnih količinah razširjeno po vsem imperiju. Relacijska baza je omogočila objavo veliko večje količine podatkov, kot bi bila mogoča samo v knjižni izdaji. Omogočila je tudi povezovanje raznovrstnih podatkov, na najrazličnejših ravneh. V veliki meri je odpadel vpliv avtorja, da predstavitev podatkov podredi zgolj cilju svoje raziskave. Jasna in dostopna objava virov bo olajšala številne nove raziskave. Omogočila bo, na primer, poglobljanje v podrobnosti, ki se tičejo posameznih lončarjev, lončarskih delavnic, oblik posod ali posameznih najdišč. Še pomembnejša pa je baza za razumevanje delovanja lončarske proizvodnje in trgovine v celotnem imperiju v drugi polovici 1. st. pr. Kr. in v 1. st. po Kr.

Jana HORVAT

Eleni Schindler Kaudelka, Ulrike Fastner, Michael Gruber: *Italische Terra Sigillata mit Appliken in Noricum.* S prispelkom Gerwulfa Schneiderja. Archäologische Forschungen 6. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 298. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2001. ISBN 3-7001-3025-2. 311 strani, 112 slik, 105 tabel, zgoščenka.

V monografiji je obdelana posebna skupina keramike: tera sigilata z nalepljenimi okraski (aplikami). Okraševanje z nalepkami se pojavlja na aretinski in poznopadski sigilati (*terra sigillata tardo-padana*). Aretinsko keramiko z nalepljenimi okraski so izdelovali od poznoavgustejskega obdobja do tretje četrtine 1. st., razširjena pa je bila v velikem delu imperija. Poznopadske delavnice intenzivno izvažajo v Norik od klavdijskega obdobja dalje, delujejo pa do sredine 2. st. Poznopadska

sigilata z nalepki je bila razširjena predvsem v severni Italiji ter v srednjedonavskih provincih, kar govori za izvor v Padski nižini. Praviloma je posodje opremljeno z žigi izdelovalcev. Sigilata z nalepljenimi okraski je kot "vodilni fosil" zanimiva za proučevanje, hkrati pa je kot zelo razširjena in uniformirana zvrst težko obvladljiva.

Raziskava je omejena na keramiko, najdeno v provinci Norik, s tem da je bilo pritegnjeno tudi avtorjem dostopno gradivo iz Celja in Slovenj Gradca. Geografska omejitev je utemeljena, saj je bil Norik eden najpomembnejših izvoznih področij srednje in severnoitalske keramike. Število obravnavanih kosov, predvsem z izjemno bogato Štalensko goro, je bilo tako zadostno za preverjanje izhodiščnih hipotez in monografsko obdelavo. Avtorje so zanimale oblike posodja, tipologija okrasov in njihov razvoj, časovna uvrstitev ter pomen posameznih elementov oziroma skupin posod za splošno kronologijo. Postavili so si vprašanja o keramičnih zvrsteh (fabrikatih), njihovem izvoru, o delavnicah, lončarjih. Izhajali so iz številnih predel (nazadnje S. Zabehlicky-Scheffenecker), toda z drugačno, izjemno natančno obdelavo gradiva so želeli dobiti nove, kvalitetnejše podatke in si odpreti možnosti interpretacije predvsem na področju razvoja keramike.

Vse nalepljene okraske so stereo fotografirali in fotogrametrično izvednotili. Izdelali so katalog fotografij, risb celih posod in okrasov, skupaj z vsemi najdiščnimi podatki. Katalog je v interaktivni obliki objavljen na priloženi zgoščenki, slikovni del pa je tudi natisnjen na 105 tabelah.

Nalepljene okraske so razvrstili po glavnih motivih, npr.: delfini, figure, girlande, maske itd. Natančno so obdelali vse različice motivov ter jih predstavili s slikami. Primerjava z risbami že objavljenih kosov ni bila mogoča pri tako natančni metodi dela, zato so izpustili vse primerke, ki jih niso mogli na novo dokumentirati. V analizi motivov so ugotavljali povezavo s keramičnimi zvrstmi in oblikami posod. Pokazalo se je, da se nekatere različice motivov pojavljajo zgolj na aretinski, druge pa na poznopadski keramiki. Zbrali so repertoar motivov posameznih delavnic, ki so prisotne z večjo količino gradiva (predvsem delavnici *Gellivs* in *L.M.V.*), raziskovali so kompozicije in kombinacije okrasov, zanimali so jih oblike posodja in oblikovni repertoar posameznih delavnic, predstavljeni so žigi delavnic, posvetili so se tudi problemom standardiziranja velikosti posod in možnih sestavov servisov. Posebno poglavje je namenjeno datacijam.

Pokazalo se je, drugače kot pri reliefni sigilati, da popolnoma identičnih nalepk ni, tudi na isti posodi ne. Tehnika izdelave okrasov je botrovala temu, da se ne da slediti razvoju odtisov. Okraske so namreč oblikovali na ploščicah, na katerih so bili razvrščeni številni enostranski negativni kalupi, nato pa jih prostoročno prenesli na posode. Natančna analiza je tudi pokazala, da se posameznih nalepk ne da pripisati posameznim delavnicam.

Zelo pomembno je poglavje o zvrsteh keramike. Na eni strani imamo aretinsko sigilato (A), na drugi pa poznopadsko sigilato, ki se optično loči na zvrsti A2, D, E, F in G. Kemične analize kažejo (prispevek G. Schneider), da so bile padška sigilata, poznopadska sigilata, keramika Aco in keramika Sarius, delane v različnih lončarskih središčih v Padski nižini, od katerih pa nobeno ni locirano. Izdelki delavnic *Gellivs* in *Ras.Lyc* se razlikujejo tako od aretinske keramike kot tudi od poznopadskih skupin, torej gre za posebni izdelovalni središči.

S študijo, ki je mestoma kar preveč gostobesedna, so avtorji dokončno postavili raziskovanje sigilate z okrasnimi nalepki na realna tla. Na pregleden način so zbrali material, zbirko je moč dograjevati, s katalogom je dobro predstavljeno gradivo in vsi zaključki so preverljivi. Ovrgli so tudi nekatere napačne predpostavke. Tako se je pokazalo, da ni mogoče slediti razvoju okrasa in da ta vrsta keramike ni primerna za fino kronologijo. Podrobnejša kronologija, na manj kot pol stoletja, ne sme temeljiti na oblikah in okrasu sigilate z nalepljenimi okraski.

Monografija predstavlja torej nov, pomemben korak v raziskovanju keramike. Hkrati pa je študija zelo zanimiva za vsa tista območja, kjer je obravnavana vrsta sigilate eden glavnih pripomočkov za datacijo - torej tudi za slovenski prostor.

Jana HORVAT

Cambodunum - Kempten. Erste Hauptstadt der römischen Provinz Raetien? Gerhard Weber (ured.) Antike Welt, Sonderband. Zaberns Bildbände zur Archäologie. Von Zabern, Mainz am Rhein 2000. ISBN 3-8053-2691-2. 156 strani, 250 slik.

Po 115 letih izkopavanj in raziskovanj je izšla obsežna in vseobsegajoča študija o razvoju rimskega mesta *Cambodunum*. Avtorji so želeli prikazati aktualno stanje raziskav in zaobjeti vso problematiko.

Cambodunum je zelo pomembna točka za razumevanje zgodnjega razvoja v rimski Reciji. Kljub keltskemu imenu ni dokazana latenskodobna poselitev, prve najdbe so datirane v 1. desetletje pr. Kr., najstarejša lesena naselbina pa se razvija od 2. desetletja po Kr. dalje. V sredini 1. st. zgradijo prve kamnite stavbe: stari forum, terme in veliko sveto območje, namenjeno za *concilia provinciae*. Med lesenimi stavbami so identificirali tudi sedež cesarskega namestnika. Prvo zidano mestno središče je bilo požgano v letih 69/70. Po katastrofi je bilo pod močnim italiskim vplivom postavljeno novo mesto: v ortogonalnem sistemu, v insulah, z večino stavb iz kamna in opeke. Sezidan je bil velik forum z baziliko in prehodom na staro sveto območje. Zraven je stal pretorij z manjšimi termami, v katerem je bil sedež provincialnega namestnika. Na drugem koncu mesta je ležalo območje s svetišči, posvečenimi domorodnim kultom. Stanovanjske zgradbe so bile grajene v insulah, z notranjimi dvorišči in mnogimi tabernami. Kleti, ki so značilnost galskih in germanskih provinc, se pojavljajo tudi v Kemptnu. Mesto je imelo še dvoje term. Severno od naselbine je bilo na ledini Keckwiese izkopano veliko grobišče.

Na začetku 2. stol. je bilo glavno mesto province prestavljeno v Augsburg, pretorij pa spremenjen v gostišče. Kempten je bil prizadet v času markomanskih vojn ter v zgodnjem 3. st. Po številnih germanskih vpadih v 3. st. je postal obmejna naselbina *Cambidanum*. Takrat so na zavarovanem griču na drugem bregu reke Iller zgradili utrdbo, v kateri se je obdržala vojaška posadka do začetka 5. st. Še v 4. st. je zaznavna skromna poselitev na območju starega rimskega mesta.

Uvodnemu poglavju o zgodovini raziskav (B. Kata) sledi kratek prikaz geološkega razvoja prostora (H. Scholz). Jedro knjige tvori pregled urbanističnega razvoja mesta, ki ga je napisal Gerhard Weber. Različni avtorji (M. Sieler, U. Haupt, S. Ortisi, A. Rottloff, S. Fortner, M. Gschwind, S. Gairhos, A. Faber) so prispevali posamezne zanimive teme: o lesu, gradbenih in dekorativnih kamnih, trgovini, obrteh, vsakodnevnem življenju, prometu, etnični sestavi, grobiščih. Pregled problematike poznoantičnega mesta ter razvoja Recije med 3. in 5. st. je pripravil Michael Mackensen.

Monografija o antičnem mestu *Cambodunum* je srečna kombinacija poljudno in zanimivo pisanega besedila, ki je privlačno za laika, istočasno pa so teme, problematika in rezultati izvednotenja prikazani tako, da so izredno pomembni tudi za strokovnjake. Iz knjige se vidi ogromno in načrtno delo več generacij arheologov, tako na področju zaščitnih in sistematičnih izkopavanj kot tudi pri izvednotenju gradiva. Sodelovanje med različnimi institucijami, predvsem med mestno arheologijo in Univerzo v Münchnu, je dalo odlične rezultate. Knjiga je torej izvrstno in pomembno delo, uporabno iz najrazličnejših vidikov rimske provincialne arheologije.

Jana HORVAT